SETSCI Conference Indexing System,
Volume 3 (2018), 450-453

ISAS 2018-Winter
2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies
November 30 – December 2, 2018, Samsun, Turkey

Erken Cumhuriyet Dönemi Sembollerinden Samsun Gazi Parkı'nın Değerlendirilmesi

Tuğçe Yılmaz[1], Ceren Katipoğlu Özmen[2]

[1] Mimarlık Bölümü / Mimarlık Yüksek Lisans Programı, Çankaya Üniversitesi, Ankara, Türkiye
[2] Mimarlık Bölümü / Mimarlık Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi, Çankaya Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Özet – Türkiye mimarlık tarihinde önemli bir yeri olan cumhuriyet dönemi mimarlığı, yeni bir devletin inşasını temsil etmenin yanı sıra, Türkiye Cumhuriyetindeki sosyal yaşamın değişimini de göstermektedir. Yönetim biçimi olarak Cumhuriyet'in kabul edilmesiyle birlikte pek çok alanda reformlar yapılmış, yeni mekân gereksinimlerinin karşılanması için kent ve yapı ölçeğinde planlamalar hızlanmıştır. Şehir planlamalarında seküler kamusal mekân oluşturma gereksinimi, ülke genelinde her yerleşim yeri için planlanmış parkların gelişmesini sağlamıştır. Parklar, toplumun dinlenme, eğlenme, egzersiz yapma gibi ortak ihtiyaçlarını gidermenin yanı sıra cumhuriyet sonrası sosyal yaşamın sembollerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında çok az sayıda bulunan halka açık yeşil alanlar, cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yepyeni bir ideolojik anlam kazanarak, ülkenin her yerinde yapılmaya başlanmış ve kent yaşamının vazgeçilmez parçasından biri olmuştur. Parklar, yeşil alana sahip olmanın yanı sıra, içinde anıt, havuz gibi öğeler bulundurabilen hatta spor salonu, gazino binası gibi yapı öğelerine sahip olabilen kamusal mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi parkları, barındırdıkları ideolojik anlamla birlikte, birçok şehirde aynı dönemlerde tasarlanmış olmaları, halkın ihtiyaçlarını ve dönemin kent planlamalarını ve mimarisini yansıtmaları açısından önemlidir. Köklü bir tarihe sahip olan birçok millete ev sahipliği yapmış olan Samsun şehri, Atatürk'ün yola çıkarak bağımsızlık mücadelesini başlattığı şehir olmasından dolayı cumhuriyetin sembollerinden biridir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmış olan Samsun Gazi Parkı, mevcut konumunu koruyarak, değişimler gözlense de günümüze kadar gelmiştir. Bu bildiride, Gazi Parkı'nın yapım yılına, konumuna, eski kullanımına, yapıldığı çevre ile ilişkisine, içinde bulunan peyzaj ve yapı öğelerine, günümüzdeki kullanım durumuna yer verilecek ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Samsun Gazi Parkı, Samsun Atatürk Parkı, Erken Cumhuriyet Dönemi, Kent Parkları

I. GİRİŞ

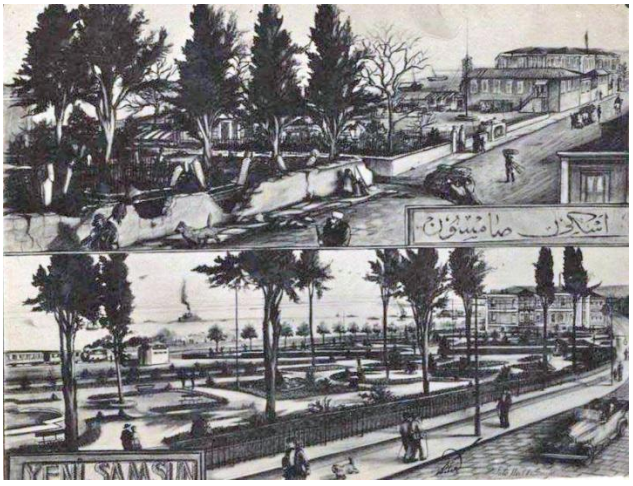
Kamusal mekân oluşumlarından biri olan parklar, insanların toplandığı, dinlendiği, vakit geçirdiği, sosyalleştiği, spor yaptığı bünyesinde yeşil alan barındıran mekânlar olarak bilinmektedir. Günümüzde insanların şehir içindeki sosyal yaşamı açısından önemli bir yeri olan parklar, yapıldıkları yerin ve dönemin ideolojik fikirlerini de yansıttığı için mimarlık alanında tartışılması gereken önemli konulardan biri olarak görülmüştür. Türkiye'de Erken Cumhuriyet dönemi mimarlığı olarak anılan dönem, eski bir devletin yıkılışını ve yeni bir devletin kurulduğu zaman aralığını kapsamaktadır. Bu süreçte, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yapılan inkılaplar, 'yeni bir devletin inşası' ile ülke genelinde yoğun imar faaliyetlerinin yaşandığı bir dönemi işaret etmektedir. Bu inşa faaliyetleri içinde kentlerin planlanması ve kamusal mekân oluşumlarından biri olarak yer alan parklar, sosyal yaşamı değiştiren, yeni ve sağlıklı bir cumhuriyetin kurulduğunu gösteren sembolik öğelerinden biri olarak okunabilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, savaştan çıkmış ve harap olmuş şehirler cumhuriyet ideolojisiyle yeniden planlanırken, belediyecilik kavramı önem kazanmış, küçük ve büyük ölçekte önemli kentleşme çalışmaları gözlenmiştir. Altyapı, yol, imar planları, park çalışmaları gibi çeşitli imar faaliyetlerini gösteren belediyeler mimarlık ve kent planlamasında önemli bir yere sahip olmuştur. İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı'nın birlikte yazmış olduğu Türkiye'de belediyeciliğin evrimi kitabında, cumhuriyet yıllarında belediye uygulamaları araştırıldığında 1923 yılında 29 adet olan park sayısının 1945 yılında 536'ya ulaştığı söylenmektedir. [1]. Bu çalışmanın sonuçları cumhuriyet döneminde ülke genelinde çok sayıda park yapıldığını ve kamusal mekân olarak parkların kent planlamasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde yapılan kent parkları araştırıldığında aralarındaki benzerlikler dikkat çekicidir. İlk olarak, farklı şehirlerde aynı dönemlerde yapılan parklara Atatürk, Gazi, Anıt, Ata isimlerinin verildiği gözlenmiştir. Bir diğer özellik olarak parklar yapılırken su öğesinin sıkça kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kent tarihiyle ve planlarıyla incelendiğinde, kent parklarının merkezde konumlandırıldığı, hükumet konağı, halkevi binası gibi kamusal yapılarla ilişki kurduğu, şehirlerde yapılan istasyon binalarıyla aks bağlantısının olduğu, parkların kentin önemli düğüm noktalarından biri olarak kurgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan parkların içerisinde, anıt heykellerin yapılması dönemin ideolojisini yansıtmasının yanı sıra, halkın sosyalleşebildiği kamusal mekân olmasından öteye geçerek resmi günlerde toplanılan bir meydan olma özelliği de taşımaktadır.

Cumhuriyet döneminde ülke genelinde çok sayıda yapılan parklar, eski kullanımları, çevresiyle kurduğu ilişki, peyzaj öğeleri ve dönemin kamusal mekân anlayışını yansıtması açısından önemli araştırma konularından biri olmuştur. Bu dönemde yapılan parkları incelemek ve geçirdikleri dönüşümü gözlemlemek günümüzde park kavramının nasıl olduğuna veya nasıl olması gerektiğine dair cevaplar taşımaktadır. Bu

bildiride, cumhuriyetin sembollerinden biri olan Samsun şehrinde yapılan Gazi Parkı yapım yılı ve plancısı, eski kullanımı, yapıldığı yılda çevresi ile kurduğu ilişki, peyzaj öğeleri, içinde bulunan anıt ya da yapılar ve günümüzde kullanım durumu alt başlıklarıyla değerlendirilecektir.

II. Erken Cumhuriyet Döneminde Samsun ve Gazi Parkı

Osmanlı İmparatorluğunun önemli ticaret merkezlerinden biri olan Samsun şehri, Türkiye Cumhuriyeti devletinde Mustafa Kemal Atatürk'ün kurtuluş mücadelesini başlattığı şehir olarak sembol şehirlerden biri olmuştur. Kent planlamaları için ilk çalışmalar 1936'da başlatılmış 1941'de raporlar sunulmuş ve 1950'lerde uygulamalar yapılmıştır [2]. İmar planlamasından önce Cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun'da önemli kamusal mekânların oluştuğu gözlenmiştir. 1920'lerde yapılan Gazi Parkı'nın oluşturulması, Hükumet Caddesinin genişletilmesi, Samsun Gar Parkı ve Tütün fabrikası inşaası cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun'da yapılan çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Samsun'da yapılmış olan ilk kamusal mekân dönüşümlerinden biri olarak karşımıza çıkan Gazi Parkı bu çalışmanın araştırma konusu olarak seçilmiştir. Kent merkezinde yer alan Gazi Parkı, çevresiyle kurduğu ilişki, halka yeni bir sosyal yaşam imkânı sunan kamusal mekân olması, içinde bulundurduğu Onur Anıtı ile kentin sembollerinden biri olarak kabul edilmesi, resmi günlerde tören alanı olarak kullanılması açısından önemli bir yere sahiptir. Gazi Parkı hakkında araştırılma yapıldığında, yapım yılı ve parkın müellifi hakkında bilgi bulunamasa da önemli bir gravür bulunmuştur (Resim 1). Gazi Parkının bulunduğu alanın eski ve yapıldıktan sonraki hali bulunan gravürde, eskiden mezarlık alanı olarak kullanılan bakımsız ve düzensiz olarak gösterilen bu alan parkın yapılması ve çevresinin düzenlenmesiyle birlikte bakımlı ve Yeni Samsun olarak tasvir edilmiştir. Yeni Samsun'un simgesi olarak bu parkın seçilmesi dönemin ideolojisinin bu park üzerinden yansıtıldığının bir işareti olarak okunabilir.

Resim 1- Samsun Gazi Parkı Gravürü [3]

III. Parkın Yapım Yılı ve Plancısı

Parkın yapım yılına ait net bilgiler bulunmamakla birlikte o döneme ait fotoğraflardan 1930 yılına kadar parkın yapılmış olduğu gözlenmiştir. Park hakkında daha önce yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, görsel kaynaklar değerlendirilerek parkın yapım süreci hakkında çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. Embiya Sancak, Samsun Mimarlar Odası tarafından düzenlenmiş seminerde Samsun kent tarihi hakkında bilgiler sunarken, eski fotoğraflara dayanarak parkın 1920lerde yılında yapılmış olduğunu iddia etmiştir [3]. Samsun'un dönüşüm süreci açısından önemli bir yere sahip olan park hakkında görsel kaynaklardan yola çıkarak 1920'lerde yapılmış olduğuna referans veren bir diğer kaynak Baki Sarısakal tarafından gösterilmiştir [4]. Merve Yazıcı tezinde, 1900'lerde kentin dönüşüm sürecini ele alırken Gazi Park'a da yer vermiş, yapım yılı olarak net bir tarih göstermese de 1935 yılında çekilmiş görselleri kullanmıştır [2]. Bozdoğan kitabında 1930larda Anadolu'nun birçok yerinde Gazi ve Atatürk isimlerini taşıyan parklar yapıldığını öne sürmüş görsel olarak Samsun Gazi Park'ının fotoğrafına yer vermiştir [5].

Parkın yapıldığı zamana yönelik herhangi bir plancı ya da tasarımcı bilgisi bulunamamıştır. Sancak seminerde, parkın tasarımcısının olmadığını iddia etmiş, 1979'a kadar peyzaj tasarımının yapılmadığını, uzun yıllar boyunca eğitimli bahçıvanlar tarafından bakımının sağlandığını açıklamıştır. Bahçıvanların parkın bakımından sorumlu olduğuna dair bulunan bir diğer bilgi ise Arkitekt dergisinde yer almaktadır. Mimar Şevki, Memleket Köşeleri: Görüşler ve temenniler makalesinde Samsun ile ilgili fikirlerini sunarken Onur Anıtı önüne yapılan peyzaj düzenlemesinden bahçıvanların sorumlu olduğunu vurgulamış, belediye fen heyetinde mimar bulunmadığına değinmiştir [6].

IV. Parkın Yeri, Çevresi İle İlişkisi ve Eski Kullanımı

Gazi Parkının yeri incelendiğinde, çevresinde tütün ticaretinin yapıldığı Gazi iskelesi ve iskelenin yanına yapılan yüksek katlı tütün deposu binası dikkat çekmektedir. Parkın sahille ilişkisi bulunmakla birlikte iskeleye yakın konumlandığı gözlenmiştir. Park tütün ticareti için şehre gelen insanları selamlayan bir mekân olarak gösterilebilir. Hükumet Konağının yapılmasıyla birlikte Kazım Paşa- Hükümet caddesi açılmış, Hükumet Konağı'nın yanına mezarlıktan dönüştürülen Gazi Parkı yapılmıştır. Park Hükumet Konağıyla doğrudan bir ilişki kurmuştur. Çevresinde, oteller, kahvehaneler ticaret ve eğlence mekânları yapılmış ayrıca İstiklal Mektebi gibi eğitim yapısı bulunmaktadır [2]. Park alanı, Kazım Paşa-Hükumet Caddesinin ortasında yer almaktadır. Caddenin bir kısmı ticaretin yoğun olduğu Bedesten alanına, diğer kısmı ise İstasyon alanına uzanmaktadır. Park'ın bulunduğu aks eski kent merkeziyle yeni istasyon binası ve Gar Parkıyla ilişki kurarak bir bağlantı noktası olarak düşünülebilir.

Fotoğraflar ve eski haritalar incelendiğinde eski kullanımına yönelik çıkarımlar yapmak mümkün olmuştur. 1860 yılındaki fotoğraflar incelendiğinde, park arazisinin Cenup Tabya mahalli ve mezarlık olarak gösterilen alan olarak görmek mümkündür (Resim 2) [3]. 1869 yılında Samsun'da gerçekleşen büyük yangın sonrasında Mösya Brio ve Hirsan Efendinin planlama çalışmaları yapıldığı iddia edilmiştir. 1870lerdeki fotoğraflar incelendiğinde, park arazisinde Topçu Kışlasının bulunduğu gözlenmiştir. 1905 yılında Fransız bir mimar tarafından çizilen Samsun haritasında, Hükumet Konağı, hapishane ve Topçu kışlasının bulunduğu, Topçu Kışlasının yanında mezarlık alanının olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Resim 3) [2]. 1906 yılındaki fotoğraflarda

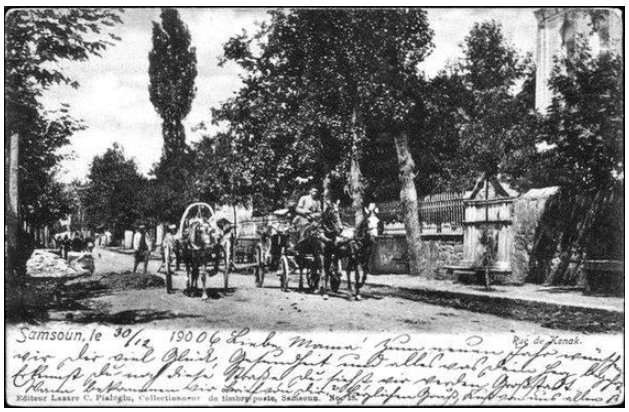
mezarlık alanının olduğu bölgede Kılıç Ali Paşa çeşmesi ile türbesinin de yer aldığı fark edilmiştir (Resim 4). [3]. 1920'lerde Topçu Kışlasının kaldırıldığı ve yanında bulunan mezarlık alanının parka dönüşümü gerçekleştirilmiştir.

Resim 2- 1870'lerde Topçu Kışlası ve Osmanlı Tabyası *[3]*

Resim 2- 1905 Samsun Haritası [2]

Resim 3- 1906 Kılış Ali Paşa Çeşmesi ve mezarlık alanı [3]

V. Parkın Yapıldığı Yıla Aİt Peyzaj Öğelerİ ve Yapılar

Park yapılmadan önce mezarlık olarak kullanılan alanda bulunan Selvi ağaçları korunmuş, görsel kaynaklar incelendiğinde yeşil doku olarak çimen alanların ve Selvi ağaçlarının olduğu tespit edilmiştir. Bank, aydınlatma elemanları gibi park donatılarının kullanıldığı gözlenmiştir. Önceden mevcut olan su kuyusu havuza dönüştürülmüş, 1932 yılında anıt heykel yaptırılmıştır (Resim 5) [3].

Resim 4- Samsun Gazi Parkı ve Onur Anıtı [4]

1931-1932 yılları arasında Samsun Halkı tarafından heykeltıraş Heinrich Krippel'e Atatürk Heykeli yaptırılmıştır. Avusturyalı bir heykeltıraş olan Henrich Krippel, 1925 yılında uluslararası bir yarışmada Mustafa Kemal Atatürk'ün heykellerini yapmak için seçilmiştir. Türkiye'de İstanbul ve Ankara dışında başka şehirlerde de eserleri vardır [7]. Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık mücadelesini başlattığı şehir olarak manevi bir değere sahip olan Samsun şehrinde, Gazi Parkı'nda Onur Anıtı yaptırılmıştır. Samsun şehrinde Onur Anıtı'nın yapılma süreci, Vali Kazım Paşa tarafından heykelin yerleştirileceği kaidenin temelinin yapımıyla 1927 yılında başlamıştır. Kaidenin yapımı tamamlandıktan sonra, Henrich Krippel tarafından bronzdan yapılan Atatürk heykeli Samsun'da montelenme işlemi yapılacak şekilde parçalar halinde 1931 yılında Viyana'dan gemiyle Samsun'a getirilmiştir. 1932 yılında heykelin yerleştirme işlemleri tamamlanmış büyük bir törenle halka sunulmuştur [4]. Atatürk'ün askeri üniformasıyla şaha kalkmış bir atın üstünde olarak yapılmış olan heykel, Atatürk'ün Samsun'a gelişini tasvir etmektedir.

Heykel, su havuzu ve kullanım alanı büyüklüğü olarak bir değişim gözlenmese de peyzaj ve kullanım açısından değişiklikler gözlenmiştir. Günümüzde park içerisinde bir kafe bulunmaktadır. Yeşil doku azalmış, çocuk parkı eklenmiştir.

VI. Sonuç

Cumhuriyet dönemi mimarlığında, kent parkları dönemin ideolojisini yansıtması açısından, halka yeni bir sosyal yaşam alanı sunan kamusal mekân olarak önemli bir yere sahiptir. Samsun Gazi Parkı, cumhuriyetin ilk yıllarında kentte yapılmış olan ilk kamusal mekânlardan biridir. Yapıldığı dönemde cumhuriyetin sembollerinden biri olarak kentin merkezinde bulunan park, yıllar içinde çeşitli değişmeler gözlense de günümüzde mevcut durumunu korumaktadır. Günümüzde Park alanın çevresinde, Bölge İdare Mahkemesi ve Valilik Binası, Samsun Müzesi, oteller kahvehaneler, Cumhuriyet Meydanı, Banka binaları bulunmaktadır. Sahile dolgu yapılmasıyla birlikte parkın denizle olan ilişkisi kesilmiştir.

VII. Öneriler

Samsun Gazi Parkı, kent tarihi ve cumhuriyet dönemi mimarlığı açısından önemli bir yere sahiptir. Günümüzde mevcut kullanımı korumasına rağmen, park alanının düzenleme şekli ve çevresindeki yapılarla kurduğu ilişki

bakımından yapılma amacı bakımından günümüzde bunu koruyamadığı gözlenmiştir. Park alanının kent parkı statüsünde tekrar düzenlemeye ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapıldığı dönemde çevresiyle güçlü bir ilişki kuran ve kentin simgelerinden biri olan Gazi Parkı, günümüzde etrafında önemli kamusal mekânlar bulundurmasına rağmen bu ilişkiyi kuramamaktadır.

Kaynakça

[1] İ. Tekeli ve İ. Ortaylı, Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, cilt 1, E. Türkcan, Dü., Ankara: Türk İdareciler Derneği, 1978, p. 89.

[2] M. Yazıcı, Resolvıng The Hıstorıc Urban Tıssue By Tracing The Changes As A Basis For Its Conservation: Samsun From 20th Century Untıll Today, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Bölümü, ODTÜ, Ankara, 2013.

[3] E. Sancak, *Samsun Mimarlar Odası Semineri,* Samsun, Merkez: Samsun Mimarlar Odası, 2018.

[4] B. Sarısakal, «http://www.bakisarisakal.com,» 1 Haziran 2018. [Çevrimiçi]. Available: http://www.bakisarisakal.com.

[5] S. Bozdoğan, Modernizm ve Ulusun İnşası- Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür, İstanbul: Metis Yayınları, 2002, p. 94.

[6] M. Şevki, «Memleket Köşeleri: Görüşler ve temenniler,» *Arkitekt,* pp. 172-174, 1934.

[7] G. Institut, «http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/arc/kri/trindex.htm,» 1 Haziran 2018. [Çevrimiçi]. Available: http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/arc/kri/trindex.htm.